

Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetle İlişkili Bazı Değişkenlerin İncelenmesi¹

Investigating Some Variables Related to Cyberbullying and Cyber Victimization In High School Students

Demet Pekşen Süslü, Maltepe Üniversitesi, demetsuslu@maltepe.edu.tr

Ayla Oktay, Maltepe Üniversitesi, aylaoktay@maltepe.edu.tr

Öz. Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında cinsiyet, yaş, okul türü, bilgisayar/cep telefonu/tablet sahibi olma, interneti kullanma sıklığı ve internete bağlandıkları yer açısından anlamlı bir fark olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın modeli, ilişkisel tarama modelidir. Araştırma grubu 1085 lise öğrencisinden (554 kız, 531 erkek) oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 14-17 arasında değişmektedir. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Siber Zorbalık Ölçeği ve Siber Mağduriyet Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde normallik varsayımı karşılanmadığı için değişkenler arası farklılıkların araştırılmasında, Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis testi ve Post-Hoc Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında bazı değişkenler açısından anlamlı farklılıklar görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Siber zorbalık, siber mağduriyet, lise öğrencileri, yaş, cinsiyet, okul türü

Abstract. The aim of this research is to investigate whether there is a difference for cyberbullying and cyber victimization points, in terms of gender, age, type of school, having of computer/mobile phone/tablet, the frequency of using the internet and place where they are connecting to the internet. The study is conducted using a correlational method. Research group consisted of 1085 students. The age of the students in this study is between 14-17. Personal Information Form, Cyber Bullying Scale and Cyber Victimization Scale were used in the research. For the analysis of research data, Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallis test and Post-Hoc Mann-Whitney U test were applied. According to the findings of study, there were significant differences in terms of some variables in cyberbullying and cyber victimization points of high school students.

Keywords: Cyberbullying, cyber victimization, high school students, age, gender, type of school

¹ Bu makale doktora tezinden türetilmiştir.

SUMMARY

Purpose and Significance

Wide use of internet based devices especially among children and youth allowed bullying behavior at schools by means of technology. This type of bullying which is called cyberbullying or virtual bullying recently became an issue.

Hinduja and Patchin (2009, p.1) define cyberbullying as "the use of computers, mobile phones, and other electronic devices repeatedly and insistently, to give harm to someone." An example to cyberbullying behavior is sending e-mails and messages with insulting, threatening, humiliating content to the victim's e-mail accounts, chat rooms, social networks. Another act of cyberbullying is posting photos and images taken by smart phone cameras on internet.

When we look at the research done, the causes of the cyberbullying are listed as follows: revenge, entertainment, the way to show a power, to get pleasure from acting aggressively, to gain respect among peers, to strengthen friendship relations, and to express in the cyber environment aggressive dreams that can not be expressed in real life.

Cyberbullying appears to be a very common phenomenon as the result of rapid spread of technology among adolescents, and increase of their use of information and communication technologies. We observe negative effects of this phenomenon on emotional, social, and academic lives of adolescents, as well as their physical health. Effective interventions and support programs should be developed to deal with this phenomenon that essentially threaten the adolescents. Therefore, it is important to study variables related to cyberbullying and cyber victimization.

Method

The study is conducted using a correlational method. Cyberbullying and cybervictimization points are the dependent variables. On the other hand, the independent variables are gender, age, type of school, having of computer/mobile phone/tablet, the frequency of using the internet and place where they are connecting to the internet. Research group consisted of 1085 students (554 females, 531 males) from state and private schools in İstanbul, Kadıköy and Maltepe. The age of the students in this study is between 14-17 (Mean =15.4, SD = 1.1).

Personal Information Form, Cyber Bullying Scale and Cyber Victimization Scale were used in the research. For the analysis of research data, since it is not counterbalance the assumptions of normality searching the differences between variables, Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallis test and Post-Hoc Mann-Whitney U test were applied.

Results

According to the findings of study, there is no significant difference for the cyber bullying grades the types of school and place where students are connecting to the internet. There is no significant difference for the cyber victimization grades in terms of gender and age. Cyber bullying grades of 16 years old students are higher than the other age groups. State school students' cyber victimization grades are higher than private school students'. Additionally, for the period they use the internet, it was seen that cyber bullying and cyber victimization grades are higher for the students using the internet more than 3 hours. In terms of cyber victimization grades it was obtained that the grades of students connecting to the internet from a mobile phone are higher than the students connecting to the internet at home.

Discussion and Conclusion

Today, ownership and use of information and communication technologies is a must, especially among adolescents. Preventing the use these technologies is not possible, and is not right. Many adolescents sustain their face-to-face school relationships, via these technologies out

of school. It can be said that beyond owning these technologies, it is important for what purposes we use them (chat, entertainment, research, homework, etc.). Cyberbullying occurs as the result of abuse of information and communication technologies. It is essential not to forget that many people use information and communication technologies also for good purposes. The point here is that adolescents learn to use information and communication technologies in ethical and safe ways.

Parents and experts should be guiding and supportive in this issue. It is thought that parents talking and giving guidance about uses of these technologies and their risks are more influential on their children compared to prohibitive and constraining parents. To attain this, first of all parents should be informed about the use of information and communication technologies, risks of the cyber environment, and possible precautions. As a result, it can be said that educating students, parents, and teachers on ethical and safe use of information and communication technologies would prevent cyberbullying and cyber victimization.

GİRİŞ

Günümüz çocukları ve ergenleri, eğitim, eğlence ve sosyal ilişkilerinde gelişmiş bilgi ve iletişim teknolojilerini geçmiş kuşaklara göre daha çok kullanmaktadırlar. 16-24 yaşındaki bireylerin, 2004 ve 2015 yıllarında bilgisayar ve internet kullanım oranları karşılaştırıldığında, bilgisayar kullanımının 2004 yılında %32.2 iken 2015 yılında %70'e, internet kullanımının ise, %26.6 iken %77.0'ye ulaştığı kaydedilmiştir (TUİK, 2015). Bilgi iletişim teknolojilerinin bireylere birçok olumlu yararının bulunmasının yanı sıra, özellikle çocuk ve ergenlerin olumsuz deneyimler yaşama ve zarar verici davranışlarla karşılaşma riskini artırması da söz konusu olmaktadır.

İnternet temelli araçların özellikle çocuklar ve gençler tarafından yaygın kullanılması, okullarda yaşanan zorbalık davranışının teknoloji üzerinden gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Siber zorbalık ya da sanal zorbalık denilen bu zorbalık türü son yıllarda dikkat çeken bir konu olmuştur.

Alan yazına baktığımızda siber zorbalığın birçok tanımı bulunmaktadır. Hinduja ve Patchin (2009, s.1) siber zorbalığı "bilgisayar, cep telefonu ve diğer elektronik araçların ısrarlı ve tekrar edici bir şekilde zarar vermek amacıyla kullanılması" olarak tanımlanmıştır. Siber zorbalık davranışları arasında yer alabilecek örnekler, mağdurun e-postalarına, sohbet odalarına ve sosyal ağ sitelerine aşağılayıcı, tehdit edici, küçük düşürücü mesaj ve postalar yollamaktır. Benzer şekilde, kameralı cep telefonları aracılığıyla çekilen fotoğraf ve görüntülerin internette yayınlanması da siber zorbalık olarak görülmektedir. Arıcağ (2011:10) ise siber zorbalığı, "bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümüdür" diye tanımlamaktadır. Burada zorbalığın iki yönü ele alınmıştır. Bunlardan biri, teknik yönü ile elektronik zorbalık (electronic bullying), diğeri ise daha çok psikolojik yönü ile elektronik iletişim (e-iletişim) zorbalığıdır (e-communication bullying). Elektronik zorbalık, kişi veya grupların diğeri kişilere zarar vermesi için teknik becerilere sahip olmasını gerektirir. Web sitesi, e-posta ve çevrimiçi hesaplara zarar vermek, şifreleri ve bilgileri ele geçirmek ve spam içeren e-postalar göndermek bu tür siber zorbalık örnekleridir. Burada, siber zorba ve siber mağdur arasındaki güç dengesizliğinin olduğunu söyleyebiliriz. Teknik becerilere sahip bireyler diğeri kişilere zarar vermek için siber zorbalık yapabilirken bu teknik becerilere sahip olmayan ya da bu becerileri eksik olan bireyler siber mağdur olabilmektedir. Diğeri taraftan elektronik iletişim zorbalığı, iletişim teknolojilerini kullanarak fotoğraf paylaşma, dedikodu yayma, isim takma ve aşağılama davranışlarını içeren siber zorbalığın sosyal, ilişkisel yönünü içermektedir. Ergenler arasında elektronik iletişim zorbalığının daha yaygın olduğu görülmektedir (Arıcağ ve ark, 2008).

Siber zorbalığın farklı tanımları olmasına rağmen siber mağduriyet, siber zorbalık mağduru olanların durumu olarak görülmektedir. Arıcağ, Tanrıkulu ve Kınay (2012: 2), siber mağduriyeti "bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalınması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşanması durumu" olarak tanımlanmaktadır.

Siber zorbalık ve siber mağduriyet, çocuklar ve ergenler arasında evrensel bir sorun olarak yaşanmaktadır. Patchin ve Hinduja (2012) yaptıkları gözden geçirme çalışmasında, siber zorbalık oranının %3 ile %44, siber mağduriyet oranının %5.5 ile %72 arasında olduğunu ifade etmektedirler. Siber zorbalığın yaygınlık oranlarının farklılığına rağmen, teknolojideki ilerleme devam etmektedir ve bilgi iletişim teknolojilerine ulaşılabilirlik arttıkça siber zorbalıktan etkilenecek birey sayısının artacağı da tahmin edilmektedir.

Siber zorbalık davranışları ile ilgili alan yazına bakıldığında siber zorba ve siber mağdur statüsü ile ilişkili birçok etmenin ele alınarak incelendiği görülmektedir. Cinsiyet açısından alan yazına bakıldığında siber zorbalık yapma ve siber mağdur olmaya ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmalar erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığını (Dehue, Bolman ve Vollink, 2008; Li, 2006; Li, 2007; Ybarra, 2004) ya da daha fazla siber mağdur olduklarını (Huang ve Chou, 2010; Ybarra, West ve Leaf, 2007); bazı araştırmalar ise kızların daha fazla siber zorbalık yaptığını (Kowalski ve Limber, 2007; Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007) ya da kızların daha fazla mağdur olduklarını (Dehue ve ark., 2008; Li, 2007; Ortega, Elipe, Mora-

Merchan, Calmaestra ve Vega, 2009; Schneider,O'Donnell, Stueve ve Coulter, 2012) ortaya koymuştur.

Alan yazına bakıldığında siber zorbalık yapma ve siber mağdur olmayı yaşa göre inceleyen araştırma bulgularının tutarlı olmadığı görülmektedir. Bazı araştırmaların bulgularına göre yaşla birlikte siber zorbalık yapma ve siber mağduriyetin arttığı (Cassidy, Jackson ve Brown, 2009; Vandebosh ve Cleemput, 2009; Walrave ve Heirman, 2011; Ybarra ve Mitchell, 2004a; Ybarra ve Mitchell, 2007) bazılarında ise yaş büyüdükçe siber zorbalık ve siber mağduriyetin azaldığı bulunmuştur (Dehue ve ark., 2008; Schneider ve ark., 2012).

Siber zorbalık konusunda yapılan çalışmalarda, siber zorbalığın özellikle ergenlerin duygusal, sosyal ve akademik yaşamlarını olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır. Siber mağdurların daha fazla depresif semptomlar gösterdiği, anksiyete düzeylerinin yüksek olduğu, düşük benlik saygısı, yalnızlık, öfke, üzüntü, intikam duyguları ve akademik başarısızlık yaşadıkları çalışmalar tarafından ortaya konmuştur (Batmaz ve Ayas, 2013; Brewer ve Kerslake, 2015; Hinduja ve Patchin, 2008; Hinduja ve Patchin, 2009; Kowalski ve Limber, 2007; Schenk ve Fremouw, 2012; Shemesh, Heiman ve Eden, 2012; Wang, Nansel ve Iannotti, 2011; Williams ve Guerra, 2007; Yaman ve Peker, 2012; Ybarra ve ark., 2007).

Teknolojideki ilerlemelerle birlikte bilgi iletişim teknolojilerine ulaşılabilirlik yaygınlaştıkça siber zorbalıktan etkilenecek bireylerin sayısının artabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle siber zorbalığın evrensel bir sorun olduğu, birçok ülkenin bununla başa çıkmak için çözüm aradığı ve düzenleme çalışmaları yaptığı söylenebilir. Siber zorbalıkla ilişkili olan faktörlere bakmak bu konuda yapılacak önleme ve müdahale çalışmalarına katkıda bulunacaktır. Buradan hareketle bu çalışmada, lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında cinsiyet, yaş, okul türü, bilgisayar/cep telefonu/tablete sahip olma, interneti kullanma sıklığı ve internete bağlandıkları yer açısından anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli, tarama modellerinden ilişkisel tarama modelidir. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. İlişkisel tarama modeli gerçek bir neden-sonuç ilişkisi vermemekle birlikte bir değişkendeki durumun bilinmesi halinde ötekinin kestirilmesine olanak sağlamaktadır (Karasar, 2012). Bu araştırmanın bağımlı değişkenleri siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarıdır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri ise cinsiyet, yaş, okul türü, anne/baba eğitim durumu, bilgisayar/cep telefonu/tablete sahip olma, interneti kullanma sıklığı ve internete bağlanılan yerdir.

Araştırma Grubu

Bu araştırmanın, araştırma grubunu 2014-2015 eğitim-öğretim yılında, İstanbul ili, Kadıköy ve Maltepe ilçelerinde bulunan öğrenci sayısı yüksek, toplam 14 devlet ve özel liseden (hazırlık, 9., 10.,11. ve 12.sınıf) 554'ü kız ve 531'i erkek olmak üzere 1085 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 14 ile 17 arasında değişmekte olup ortalama yaş 15.4 ± 1.1 'dir (öğrencilerin %25.3'ü 14 yaş, %25.0'i 15 yaş, %26.5'i 16 yaş ve %23.3'ü 17 yaş grubunda yer almaktadır). Okulların belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi temel alınmıştır (Büyüktürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2015). Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları (N=1085)

Değişken	Grup	f	%	Geçerli %	Yığılmalı %
Cinsiyet	Kız	554	51.1	51.1	51.1
	Erkek	531	48.9	48.9	100.0
Öğrencinin yaşı	14 yaş	274	25.3	25.3	25.3
	15 yaş	271	25.0	25.0	50.2
	16 yaş	287	26.5	26.5	76.7
	17 yaş	253	23.3	23.3	100.0
Okul türü	Devlet	546	50.3	50.3	50.3
	Özel	539	49.7	49.7	100.0
Bilgisayar	Yok	67	6.2	6.2	6.2
	Var	1018	93.8	93.8	100.0
Cep telefonu	Yok	22	2.0	2.0	2.0
	Var	1063	98.0	98.0	100.0
Tablet	Yok	398	36.7	36.7	36.7
	Var	687	63.3	63.3	100.0
İnterneti kullanma süresi	Kullanmıyor	18	1.7	1.7	1.7
	Haftada bir saatten az	16	1.5	1.5	3.1
	Haftada 1-3 saat	63	5.8	5.8	8.9
	Haftada 3-5 saat	71	6.5	6.5	15.5
	Haftada 5-7 saat	45	4.1	4.1	19.6
	Haftada 7 saatten fazla	41	3.8	3.8	23.4
	Günde 1 saatten az	103	9.5	9.5	32.9
	Günde 1-3 saat arası	380	35.0	35.0	67.9
	Günde 3-5 saat arası	189	17.4	17.4	85.3
	Günde 5-7 saat arası	83	7.6	7.6	93.0
	Günde 7 saatten fazla	76	7.0	7.0	100.0
İnternete bağlanma yeri	Evden	503	46.4	46.4	46.4
	Okuldan	13	1.2	1.2	47.6
	Cep telefonundan	558	51.4	51.4	99.0
	İnternet kafeden	9	0.8	0.8	99.8

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri Kişisel Bilgi Formu, Siber Zorbalık Ölçeği ve Siber Mağduriyet Ölçeği ile elde edilmiştir. Veri toplama araçlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından geliştirilen bu formda, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin cinsiyeti, sınıfı, doğum tarihi, yaşı, öğrenim gördüğü okul türü, iletişim teknolojisi araçlarından hangilerine sahip olduğu, interneti kullanma süresi ve internete nereden bağlandığı soruları yer almaktadır.

Siber Zorbalık Ölçeği: Siber Zorbalık Ölçeği, Arıca, Kınay ve Tanrıku (2012) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek tek faktörlü yapı sergilemekte ve bu tek faktör toplam varyansın %50.58'ini açıklamaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa katsayısı .95, test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .70 olarak bulunmuştur. Siber Zorbalık Ölçeği, 24 maddeden oluşmakta olup dördü derecelendirmeli Likert tipi bir ölçektir. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan ise 96 olmaktadır. Puanların yüksek olması siber zorbalığın yüksek olduğuna işaret etmektedir (Arıca, Kınay ve Tanrıku, 2012). Ölçeğin bu araştırma kapsamında elde edilen Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .90'dır.

Siber Mağduriyet Ölçeği: Siber Mağduriyet Ölçeği, Arıca, Tanrıku ve Kınay (2012) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek tek faktörlü yapı sergilemekte ve bu tek faktör toplam varyansın %30.17'sini açıklamaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa katsayısı .89, test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .75 olarak bulunmuştur. Siber Mağduriyet Ölçeği, 24 maddeden oluşmakta

olup her madde “Evet” ya da “Hayır” şeklinde yanıtlanmaktadır. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan ise 48 olmaktadır. Puanların yüksek olması siber mağduriyetin yüksek olduğuna işaret etmektedir (Arıcak, Tanrıku ve Kınay, 2012). Ölçeğin bu araştırma kapsamında elde edilen Cronbah alpha güvenirlik katsayısı .88’dir.

İşlem

Araştırma verilerini toplayabilmek için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izin alınmıştır. Daha sonra okul müdürleri ve rehber öğretmenlerle görüşülerek araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Uygulamalar, seçkisiz olarak belirlenen sınıflarda ve okul idaresinin uygun gördüğü ders saatlerinde araştırmacı tarafından toplu olarak yapılmıştır. Uygulama öncesi öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilmiş, kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas olduğu belirtilmiştir. Veliyi bilgilendirme-onam formları zarf içinde öğrenciler aracılığıyla evlere gönderilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden ve veli onayı olan öğrencilerle uygulama yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının bazı değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi amacıyla uygulanan ölçeklerden elde edilen verilerin tümü SPSS 18.0 ile analize edilmiştir. Analizlere başlanmadan önce, değişkenlerin normallik dağılımları Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile incelenmiştir. Değişkenlere ait normallik dağılım test sonuçları Tablo 2., 3. ve 4’de sunulmuştur.

Tablo 2. Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ölçeklerine İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Değişken	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Siber Zorbalık Toplam Puanı	0.254	1085	0.000*	0.659	1085	0.000*
Siber Mağduriyet Toplam Puanı	0.174	1085	0.000*	0.843	1085	0.000*

* $p < .001$

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan öğrencilerin her iki ölçekten de aldıkları puanların normal dağılım göstermedikleri bulunmuştur ($p < .05$). Puanların normal dağılım göstermeleri için farkın anlamlı olmaması ($p > .05$ olması) gerekmektedir (Pallant, 2005: 57-58). Shapiro-Wilk ve Lilliefors düzeltmeli Kolmogorov-Smirnov testleri verilerin analiz için parametrik yöntemlerin kullanılmasına uygun olmadığını göstermektedir.

Tablo 3. Siber Zorbalık Ölçeği Toplam Puanlarının Bazı Bağımsız Değişkenler Bakımından Normallik Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Grup	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Cinsiyet	Kız	0.242	554	0.000**	0.714	554	0.000**
	Erkek	0.243	531	0.000	0.681	531	0.000**
Yaş	14 yaş	0.262	274	0.000**	0.657	274	0.000**
	15 yaş	0.272	271	0.000**	0.586	271	0.000**
	16 yaş	0.218	287	0.000**	0.749	287	0.000**
	17 yaş	0.262	253	0.000**	0.636	253	0.000**
Okul Türü	Devlet	0.265	546	0.000**	0.635	546	0.000**
	Özel	0.242	539	0.000**	0.688	539	0.000**

Bilgisayar	Yok	0.251	67	0.000**	0.713	67	0.000**
	Var	0.255	1018	0.000**	0.658	1018	0.000**
Cep telefonu	Yok	0,342	22	0.000**	0.579	22	0.000**
	Var	0,254	1063	0.000**	0.659	1063	0.000**
Tablet	Yok	0.240	398	0.000**	0.696	398	0.000**
	Var	0.261	687	0.000**	0.642	687	0.000**
İnterneti kullanma süresi	Kullanmıyor	0.261	18	0.002*	0.643	18	0.000**
	Haftada >1 ile 7 saat	0.255	236	0.000**	0.669	236	0.000**
	Günde >1 ile 3 saat	0.270	483	0.000**	0.613	483	0.000**
	Günde 3 saatten fazla	0.224	348	0.000**	0.730	348	0.000**
İnternete bağlanma yeri	Evden	0.264	503	0.000**	0.644	503	0.000**
	Okuldan	0.154	13	.022*	0.883	13	0.019*
	Cep telefonundan	0.246	558	0.000**	0.670	558	0.000**
	İnternet kafeden	0.356	9	0.002*	0.602	9	0.000**

Bağımlı Değişken: Siber Zorbalık

* $p < .05$ ve ** $p < .001$

Yukardaki tabloda görüldüğü üzere, hiçbir bağımsız değişkenin puan dağılımları normallik varsayımına uymamaktadır ($p < .05$).

Tablo 4. *Siber Mağduriyet Ölçeği Toplam Puanlarının Bazı Bağımsız Değişkenler Bakımından Normallik Testi Sonuçları*

Bağımsız Değişken	Grup	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Cinsiyet	Kız	0.176	554	0.000**	0.834	554	0.000**
	Erkek	0.171	531	0.000**	0.852	531	0.000**
Yaş	14 yaş	0.184	274	0.000**	0.827	274	0.000**
	15 yaş	0,86	271	0.000**	0.812	271	0.000**
	16 yaş	0.163	287	0.000**	0.865	287	0.000**
	17 yaş	0.164	253	0.000**	0.866	253	0.000**
Okul Türü	Devlet	0.167	546	0.000**	0.853	546	0.000**
	Özel	0.183	539	0.000**	0.830	539	0.000**
Bilgisayar	Yok	0.211	67	0.000**	0.794	67	0.000**
	Var	0.172	1018	0.000**	0.846	1018	0.000**
Cep telefonu	Yok	0.181	22	0.048*	0.808	22	0.001*
	Var	0.173	1063	0.000**	0.844	1063	0.000**
Tablet	Yok	0.173	398	0.000**	0.862	398	0.000**
	Var	0.181	687	0.000**	0.830	687	0.000**
	Kullanmıyor	0.249	18	0.004*	0.824	18	0.003*

İnterneti kullanma süresi	Haftada >1 ile 7 saat	0.215	236	0.000**	0.763	236	0.000**
	Günde >1 ile 3 saat	0.172	483	0.000**	0.855	483	0.000**
	Günde 3 saatten fazla	0.150	348	0.000**	0.885	348	0.000**
İnternete bağlanma yeri	Evdan	0.184	503	0.000**	0.822	503	0.000**
	Okuldan	0.223	13	0.018*	0.762	13	0.003*
	Cep telefonundan	0.162	558	0.000**	0.862	558	0.000**
	İnternet kafeden	0.352	9	0.002*	0.677	9	0.001*

Bağımlı Değişken: Siber Mağduriyet

*p<.05 ve ** p<.001

Son olarak, Tablo 4'te öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, öğrenim gördükleri okul türü, bilgisayar/cep telefonu/tablete sahip olma durumları, internete bağlanma süresi ve internete bağlandıkları yere göre Siber Mağduriyet Ölçeği toplam puanlarının normallik dağılım göstermediği bulunmuştur (p<.05).

Bu çalışmada, lise öğrencilerine uygulanan ölçeklerden elde edilen puanlar normal dağılımı karşılamadığı için parametrik olmayan teknikler kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde değişkenler arası farklılıkların araştırılmasında, Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis testi ve Post-Hoc Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Öğrencilerin internete bağlandıkları yer değişkenlerine ilişkin gruplar, analizlere uygunluk sağlanması açısından analizler öncesi yeniden düzenlenmiştir. İnterneti hiç kullanmayan öğrenciler (18 öğrenci) analiz dışında kalmıştır. Veri toplama araçlarından Kişisel Bilgi Formunda öğrencilerin interneti kullanma sürelerine ilişkin bulunan sıklar üç grup (haftada 1ile7 saat /günde 1ile 3 saat ve günde 3 saat üzeri) ve internete bağlandıkları yer ise iki grup (evden ve cep telefonundan) altında düzenlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde önce lise öğrencilerine uygulanan ölçeklerden alınan puanlara ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiştir. Daha sonra sırasıyla lise öğrencilerinin siber zorbalık puanlarının ve siber mağduriyet puanlarının bazı değişkenler açısından farklılaşmasına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Lise Öğrencilerinin Ölçeklerden Aldıkları Puanlara İlişkin Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya katılan lise öğrencilerine uygulanan ölçeklere ilişkin puanlar için yapılan betimleyici istatistiklerin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin Ölçeklerden Aldıkları Puanlara İlişkin Betimleyici İstatistikler (N=1085)

Ölçek		\bar{X}	ss	Alınabilecek Puan(Min-Maks.)
Siber Zorbalık	Puanı	28.27	6.46	24-96
Siber Mağduriyet	Puanı	28.33	4.61	24-48

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan öğrencilerin Siber Zorbalık Ölçeğinden aldıkları ortalama puan (\bar{X} Siber Zorbalık=28.27±6.46) ve Siber Mağduriyet Ölçeğinden aldıkları ortalama puan (\bar{X} Siber Mağduriyet=28.33±4.61) görülmektedir.

Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının Bazı Değişkenler Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin siber zorbalık puanlarının cinsiyet, yaş, okul türü, bilgisayar/cep telefonu/tablet sahibi olma, interneti kullanma süresi ve internete bağlandıkları yer değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının Cinsiyet Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
					U
Siber Zorbalık Ölçeği	Kız	554	491.63	272364.00	118629.00*
	Erkek	531	596.59	316791.00	

* $p < .001$

Lise öğrencilerinin cinsiyet açısından siber zorbalık puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre; kız ve erkek öğrencilerin, siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($U=1186229.00$, $p < .001$). Gruplara ait sıra ortalamasına bakıldığında, erkek öğrencilerin siber zorbalık puanlarının kız öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir (Sıra Ortalaması $Kız=491.61$ ve Sıra Ortalaması $Erkek=596.59$).

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının Yaş Açısından Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Yaş	Betimsel	İstatistikler	Kruskal	Wallis
		n	Sıra Ort.	sd	X^2
Siber Zorbalık Ölçeği	14 yaş grubu(1)	274	488.91	3	22.21
	15 yaş grubu(2)	271	537.17		
	16 yaş grubu(3)	287	609.61		
	17 yaş grubu(4)	253	532.26		

* $p < .001$

Tablo 6'daki Kruskal-Wallis testinin sonuçlarına göre, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin yaşları açısından siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir $X^2(sd=3, n=1085)=22.21$, $p < .001$.

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının Hangi Yaş Gruplarına Göre Farklılaştığını Belirlemeye Yönelik Post-Hoc Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
Siber Zorbalık Ölçeği	14 yaş grubu (1)	274	260.37	71342.00	33667.00
	15 yaş grubu (2)	271	285.77	77443.00	
	14 yaş grubu (1)	274	249.60	68390.00	30715.0**
	16 yaş grubu (3)	287	310.98	89251.00	
	14 yaş grubu (1)	274	253.94	69580.50	31905.50
	17 yaş grubu (4)	253	274.89	69547.50	
	15 yaş grubu (2)	271	259.67	70371.50	33515.50*
	16 yaş grubu (3)	287	298.22	85589.50	
	15 yaş grubu (2)	271	263.73	71471.00	33948.00

17 yaş grubu (4)	253	261.18	66079.00	
16 yaş grubu (3)	287	288.41	82773.50	31165.50*
17 yaş grubu (4)	253	250.18	63296.50	

** $p < .001$ ve * $p < .01$

Siber zorbalık puanlarının hangi yaş grupları arasında farklılaştığını araştırmaya yönelik yapılan post-hoc Mann-Whitney U testinin sonucuna göre (Tablo 8); 16 yaş grubunda olan öğrencilerin (grup 3) siber zorbalık puanları 14 (grup 1), 15 (grup 2) ve 17 (grup 4) yaş gruplarındaki öğrencilerden daha yüksektir. Öğrencilerin yaş gruplarına göre sıra ortalaması değerleri aşağıda yer almaktadır.

- Sıra Ortalaması_{14 yaş grubu}=249.60 ve Sıra Ortalaması_{16 yaş grubu}=310.98 (U=30715.00 ve $p < .001$)
- Sıra Ortalaması_{15 yaş grubu}=259.67 ve Sıra Ortalaması_{16 yaş grubu}=298.22 (U=33515.50 ve $p < .01$)
- Sıra Ortalaması_{16 yaş grubu}=288.41 ve Sıra Ortalaması_{17 yaş grubu}=250.18 (U=31165.50 ve $p < .01$).

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının Okul Türüne Göre Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Okul Türü	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
					U
Siber Zorbalık Ölçeği	Devlet	546	535.02	292119.50	142788.50
	Özel	539	551.09	297035.50	

* $p < .05$

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okul türüne göre, siber zorbalık puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Buna göre, devlet ve özel okullarda öğrenim gören öğrencilerin siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir (U=142788.50, $p > .05$).

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının Bilgisayar/Cep Telefonu/Tablet Sahip Olmaya Göre Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Değişken	Grup	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
						U
Siber Zorbalık Ölçeği	Bilgisayar	Yok	67	524.96	35172.00	32894.00
		Var	1018	544.19	553983.00	
	Cep telefonu	Yok	22	459.32	10105.00	9852.00
		Var	1063	544.73	579050.00	
	Tablet	Yok	398	550.53	219110.00	133717.00
		Var	687	538.64	370045.00	

Tablo 10'da, lise öğrencilerinin bilgisayara, cep telefonuna ve tablete sahip olma durumlarına bağlı olarak siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p > .05$).

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının İnterneti Kullanma Sürelerine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Sonuçları (N=1067)

Ölçek	İnterneti Kulla. Süresi	Betimsel n	İstatistikler Sıra Ort.	Kruskal Sd	Wallis X ²
Siber Zorbalık Ölçeği	Haftada >1-7 saat (1)	236	476.44	2	28.50*
	Günde >1-3 saat (2)	483	512.90		
	Günde 3 saatten fazla (3)	348	602.32		

* $p < .001$

Tablo 11’de lise öğrencilerinin interneti kullanma sürelerine bağlı olarak, siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (X^2 (sd=2, n=1067)=28.50, p<.001).

Tablo 12. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının Hangi İnterneti Kullanma Sürelerine Göre Farklılaşmasına Yönelik Post-Hoc Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1067)

Ölçek	İnterneti Kulla. Süresi	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
Siber Zorbalık Ölçeği	Haftada >1-7 saat (1)	236	343.40	81043.00	53077.00
	Günde >1-3 saat (2)	483	368.11	177797.00	
	Haftada >1-7 saat (1)	236	251.53	59362.00	31396.00*
	Günde 3 saatten fazla (3)	348	320.28	111458.00	
	Günde >1-3 saat (2)	483	386.79	186820.50	69934.50*
	Günde 3 saatten fazla (3)	348	456.54	158875.50	

* p<.001

Siber zorbalık puanlarının hangi interneti kullanma sürelerine göre farklılaştığını araştırmaya yönelik yapılan post-hoc Mann-Whitney U testinin sonucuna göre (Tablo 12); günde 3 saatten fazla internet kullanan öğrencilerin (grup 3) siber zorbalık puanları diğer gruplardaki öğrencilerden daha yüksektir. Öğrencilerin interneti kullanma sürelerine göre sıra ortalaması değerleri aşağıda yer almaktadır.

- Sıra Ortalaması Haftada >1-7 saat (1) =251.53 ve Sıra Ortalaması Günde 3 saatten fazla (3) =320.28 (U=31396.00 ve p<.001)
- Sıra Ortalaması Günde >1-3 saat (2) =386.79 ve Sıra Ortalaması Günde 3 saatten fazla (3) =456.54 (U=69934.50 ve p<.001)

Tablo 13. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Puanlarının İnternete Bağlandıkları Yere Göre Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1061)

Ölçek	İnternete Bağl. Yeri	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
Siber Zorbalık Ölçeği	Evden	503	512.90	257989.50	131233.50
	Cep Tlf.	558	547.31	305401.50	

Tablo 13’e göre lise öğrencilerinin internete bağlanma yerine göre, siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (U=131233.50, p>.05).

Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının Bazı Değişkenler Açısından Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin siber mağduriyet puanlarının cinsiyet, yaş, okul türü, bilgisayar/cep telefonu/tablet sahibi olma, interneti kullanma süresi ve internete bağlandıkları yer değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Tablo 14. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının Cinsiyete Açısından Farklılaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
Siber Mağduriyet Ölçeği	Kız	554	532.20	294840.50	141105.50
	Erkek	531	554.26	294314.50	

Yukarıda yer alan Tablo 14’de lise öğrencilerinin siber mağduriyet puanlarında cinsiyet açısından anlamlı bir fark görülmemektedir ($U=141105.50$, $p>.05$).

Tablo 15. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının Yaş Açısından Farklaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Yaş	Betimsel	İstatistikler	Kruskal	Wallis
		n	Sıra Ort.	sd	X ²
Siber	14 yaş grubu(1)	274	512.22	3	4.39
Mağduriyet	15 yaş grubu(2)	271	542.12		
Ölçeği	16 yaş grubu(3)	287	565.42		
	17 yaş grubu(4)	253	551.85		

Tablo 15’teki Kruskal-Wallis test sonuçlarına göre, lise öğrencilerinin yaş açısından siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. $X^2(sd=3, n=1085)=4.39$, $p>.05$).

Tablo 16. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının Okul Türüne Göre Farklaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Okul Türü	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
					U
Siber	Devlet	546	564.33	308124.50	135500,50*
Mağduriyet	Özel	539	521.39	281030.50	
Ölçeği					

* $p<.05$

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okul türüne bağlı olarak, siber mağduriyet puanlarının farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin yapılan Mann-Whitney testi sonuçları Tablo 16’da verilmiştir. Buna göre; devlet ve özel okullarında öğrenim gören öğrencilerin, siber mağduriyet puanları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($U=135500.50$, $p<.05$). Gruplara ait sıra ortalaması puanlarına bakıldığında, devlet okullarında öğrenim gören öğrencilerin siber mağduriyet düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Sıra Ortalaması Devlet 0.=564.33 ve Sıra Ortalaması Özel 0.=521.39).

Tablo 17. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının Bilgisayar/Cep Telefonu/Tablete Sahip Olmaya Göre Farklaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1085)

Ölçek	Değişken	Grup	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	Mann-WhitneyU
						U
Siber	Bilgisayar	Yok	67	505.06	33839.00	31561.00
		Var	1018	545.50	555316.00	
Mağduriyet	Cep telefonu	Yok	22	458.52	10087.00	9834.00
		Var	1063	544.75	579067.00	
	Tablet	Yok	398	553.87	220441.00	132386.00
		Var	687	536.70	368714.00	

Lise öğrencilerinin bilgisayara, cep telefonuna ve tablete sahip olma durumlarına bağlı olarak, siber mağduriyet puanlarda anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>.05$) (Tablo 17).

Tablo 18. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının İnterneti Kullanma Sürelerine Göre Farklaşmasına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Sonuçları (N=1067)

Ölçek	İnterneti Kulla. Süresi	Betimsel	İstatistikler	Kruskal-	Wallis
		n	Sıra Ort.	sd	X ²
S.Mağdu-riyet	Haftada >1-7 saat (1)	236	455.17	2	37,57*
	Günde >1-3 saat (2)	483	518.79		
	Günde 3 saatten fazla (3)	348	608.57		

* $p<.001$

Tablo 18'e göre, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin interneti kullanma süreleri açısından siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir X^2 (sd=2, n=1067)=37.57, p<.001).

Tablo 19. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının Hangi İnterneti Kullanma Sürelerine Göre Farklaşmasına İlişkin Post-Hoc Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1067)

Ölçek	İnterneti Kulla. Süresi	n	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
Siber Mağduriyet Ölçeği	Haftada >1-7 saat (1)	236	330.01	77883.50	49917.50*
	Günde >1-3 saat (2)	483	374.65	180956.50	
	Haftada >1-7 saat (1)	236	243.65	57502.50	29636.50**
	Günde 3 saatten fazla(3)	348	325.63	113317.50	
	Günde >1-3 saat (2)	483	386.14	186506.50	69620.50**
	Günde 3 saatten fazla(3)	348	457.44	159189.50	

** p<.001 ve * p<.01

Post-Hoc Mann-Whitney U testinin sonucuna göre (Tablo 19); günde 1-3 saat internet kullanan öğrencilerin (grup 2) siber mağduriyet puanları, interneti haftada 1-7 saat kullanan öğrencilerin (grup 1) siber mağduriyet puanlarından daha yüksektir. Günde 3 saatten fazla internet kullanan öğrencilerin (grup 3) siber mağduriyet puanları ise grup 1 ve grup 2' den daha yüksektir. Öğrencilerin interneti kullanma sürelerine göre sıra ortalama değerleri aşağıdadır.

- Sıra Ortalaması Haftada >1-7 saat (1) =330.01 ve Sıra Ortalaması Günde >1-3 saat (2) =374.65 (U=49917.50, p<.01)
- Sıra Ortalaması Haftada >1-7 saat (1) =243.65 ve Sıra Ortalaması Günde 3 saatten fazla (3) =325.63 (U=29636.50, p<.001)
- Sıra Ortalaması Günde >1-3 saat (2) =386.14 ve Sıra Ortalaması Günde 3 saatten fazla (3) =457.44 (U=69620.50, p<.001).

Tablo 20. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Puanlarının İnternete Bağlandıkları Yere Göre Farklaşmasına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları (N=1061)

Ölçek	İnternete Bağl. Yeri	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U
Siber Mağduriyet	Evden	503	507.36	255200.50	128444.50*
	Cep Tlf.	558	552.31	308190.50	

* p<.05

Tablo 20'de lise öğrencilerinin internete bağlanma yerine göre, siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (U=128444.50, p<.05). Gruplara ait sıra ortalaması puanlarına bakıldığında, internete cep telefonundan bağlanan öğrencilerin siber mağduriyet düzeyleri daha yüksektir (Sıra Ortalaması Evden=507.36 ve Sıra Ortalaması Cep telefonundan=552.31).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının sırasıyla cinsiyet, yaş, okul türü, bilgisayar/cep telefonu/tablet sahibi olma, interneti kullanma süresi ve internete bağlanma yeri değişkenleri bakımından farklılaşmasına ilişkin bulguların tartışması aşağıda yer almaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, erkek öğrencilerin siber zorbalık puanlarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğu ve siber mağduriyet puanlarında cinsiyet açısından anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Alan yazında kız ve erkek öğrencilerin siber zorbalık yapma ve siber mağdur olmalarına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Türkiye’de yapılan bir grup araştırmada (Arıcak, 2009; Burnukara, 2009; Eroğlu, 2014; Özbay, 2013; Özel, 2013) bu araştırmanın bulgusu ile benzer bulgulara rastlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç, özellikle Türkiye’de yapılan araştırmalarda erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yapmaları ile Türk kültüründeki cinsiyet rolleri açısından ele alınarak yorumlanabilir. Kültürümüzde kızlar daha yakın gözetim altında yetiştirilmekte ve kızların daha uyumlu olmaları beklenmektedir. Erkeklerin saldırganca davranışları daha çok tolere edilmektedir (Erdur-Baker, 2010). Benzer şekilde, Akbulut ve Erişti (2011), sosyalleşme sürecinde kızların erkeklere göre kurallara daha fazla uymasının beklendiğini ve erkeklerin saldırganca davranışlarına hoşgörülle yaklaşıldığını belirtmişlerdir. Yapılan araştırmalarda erkeklerin şiddet eğiliminin (Ekşi ve Yaman, 2010) ve şiddete yönelik tutumlarının (Balkıs, Duru ve Buluş, 2006) kızlardan daha yüksek olduğunun görülmesi bu yorumu dolaylı da olsa desteklemektedir.

Araştırmada, 16 yaş grubunda bulunan öğrencilerin siber zorbalık puanlarının 14, 15 ve 17 yaş gruplarındaki öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Siber mağduriyet puanlarında yaş açısından anlamlı bir fark görülmemiştir. Alan yazında bir grup araştırmacı bu araştırmanın bulgusu ile tutarlı bir şekilde yaşla birlikte siber zorbalık yapmanın arttığını (Patchin ve Hinduja, 2012; Misha, Houry-Kassabri, Gadalla ve Daciuk, 2012; Slonje, Smith ve Frisen, 2012; Ybarra ve Mitchell, 2004b) fakat siber mağduriyet açısından anlamlı bir farklılık olmadığını (Eroğlu, 2014; Navarro, Yubero, Larrañaga ve Martínez, 2012; Slonje ve Smith, 2008) ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaya katılan öğrencilerden 16 yaş grubunun diğerlerinden büyük yaşta olmaları ve internette daha fazla beceri kazanmaları bir anlamda bunlarla güç elde ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Buradan hareketle zorbalığın güç elde etme ve elde ettikleri bu statüyü sürdürme isteği ile siber zorbalık davranışlarında buldukları söylenebilir. Bu araştırmaya katılan lise öğrencilerinden 17 yaş grubunun daha çok üniversiteye giriş sınavına hazırlanan grup olarak bu hedefleri doğrultusunda hareket ettikleri düşünülebilir.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okul türüne bağlı olarak, siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Siber mağduriyet puanları açısından ise devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin siber mağduriyet puanlarının özel okul öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu değişkenin incelendiği sınırlı sayıda araştırmaya bakıldığında bu bulgunun, devlet okulu öğrencilerinin özel okul öğrencilerine göre daha fazla siber mağduriyet yaşadıklarını gösteren araştırmalar (Topçu, Yıldırım ve Erdur-Baker, 2013; Mark ve Ratliffe, 2011) ve devlet ile özel okul öğrencilerinin siber zorbalık puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını ortaya koyan araştırmaların (Bingöl ve Tanrikulu, 2014; Özel, 2013) bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Araştırmanın bu bulgusunun, devlet okullarında okul nüfusunun daha kalabalık olması, öğretmene düşen öğrenci sayısının fazla, yetişkin gözetiminin daha düşük olması (Mark ve Ratliffe, 2011) ve okulun fiziksel koşulları ile psikolojik çevresinin öğrencilerin saldırgan davranışlara ve geleneksel zorbalığa dâhil olmasında rol oynaması (Bayraktar, 2009) ile ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca siber mağduriyet ile ilişkili olarak kişilerarası ilişkilerde yaşanan güçlükler, sosyal beceri eksikliği, sosyal kaygı düzeyinin yüksek olması gibi risk faktörleri (Navarro ve ark., 2012) dikkate alındığında, okul nüfusunun kalabalık olduğu, öğretmene düşen öğrenci sayısının fazla olduğu ve yetişkin gözetiminin daha düşük olduğu okullarda öğrenim gören öğrencilerin siber mağduriyet puanlarının yüksek çıkmasının anlamlı olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin bilgisayar, cep telefonu ve tablete sahip olmalarına bağlı olarak siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Alan yazında bu bulgu Serin'in (2013) çalışma bulgusu ile paralellik göstermektedir. Bilgi iletişim teknolojilerine sahip olmaktan öte bunları hangi amaçlarla (sohbet, eğlence, araştırma, ödev yapma gibi) kullandığımızın önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca bu teknolojilerin kötüye kullanılması sonucunda siber zorbalık ortaya çıkmaktadır. Bilgi iletişim teknolojilere sahip birçok bireyin bu teknolojileri bilgi edinmek ve yeni arkadaşlıklar kurmak gibi olumlu amaçlarla da kullandığı unutulmamalıdır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin interneti kullanma sürelerine bağlı olarak siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Buna göre, günde 3 saatten fazla internet kullanan öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları daha yüksektir. Yapılan çalışmada, interneti kullanma süresi arttıkça siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının arttığı sonucuna ulaşıldığı söylenebilir. Bu bulgu, alan yazındaki birçok araştırma bulgusu ile desteklenmektedir (Burnukara, 2009; Erdur-Baker, 2010; Hinduja ve Patchin, 2008; Özbay, 2013; Serin, 2013; Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell ve Tippett, 2008; Sticca, Ruggieri, Alsaker, & Perren, 2013; Walrave ve Heirman, 2011; Ybarra ve Mitchell, 2004b).

Araştırmada, internete bağlandıkları yer açısından siber zorbalık puanlarında anlamlı bir fark görülmemiştir. Siber mağduriyet puanları açısından ise anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Buna göre, internete cep telefonundan bağlanan öğrencilerin siber mağduriyet puanlarının internete evden bağlanan öğrencilerin siber mağduriyet puanlarından daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Alan yazında bununla ilgili pek fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın bu bulgusu, Sarak (2012) tarafından lise öğrencileri ile yapılan çalışmada, cep telefonu ile internete bağlanan öğrencilerin siber mağduriyet puanlarının, cep telefonu ile bağlanmayanlara göre daha yüksek olduğu bulgusuyla desteklenmektedir. Bu sonuç, ergenlerin cep telefonu kullanımının yetişkinler tarafından kontrol edilememesinden kaynaklanabileceği şeklinde yorumlanabilir. Cep telefonu kullanımının, ergenlerin dışarıya kapalı mahrem alanları olduğu söylenebilir. Ergenlerin cep telefonlarıyla yaptıkları aktiviteler (görüşme, yazışma, fotoğraf/video çekme ve paylaşma ve alma gibi) dışarıya kapalıdır ve onlar istemedikleri sürece ulaşılması zordur. Özellikle internette kişisel sınırlarını ve mahremiyetini koruyamayan ergenlerin daha çok siber mağdur olduğu (Arıca, 2015) görüşünün, bu yorumu dolaylı olarak desteklediği düşünülmektedir.

Bu çalışmada okul türü devlet ve özel ayrımı ile ele alınmıştır. Ancak ilerde yapılacak çalışmalarda siber zorbalık ve siber mağduriyet ile okul türü arasındaki ilişki, okuldan internete erişim imkanı, okulların fiziksel ve psikolojik özellikleri (okul iklimi, okul güvenliği gibi) cep telefonu kullanımına ilişkin sınırlamanın olup olmadığı gibi çeşitli değişkenler ile birlikte ele alınarak incelendiğinde bu konunun anlaşılmasına daha çok katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmaya katılan öğrencilerin %50.3'ü (546 öğrenci) bir devlet okulunda ve %49.7'si (539 öğrenci) ise bir özel okulda öğrenim görmektedir. Aslında gerçekte Türkiye'de devlet okuluna devam eden öğrenci sayısı özel okula devam eden öğrenci sayısından daha fazladır. Bu nedenle gerçeği daha iyi yansıtması açısından ileride yapılacak çalışmalarda bu durumun dikkate alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin bilgisayar, cep telefonu ve tablete sahip olmalarına bağlı olarak siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında anlamlı bir farkın olmaması bu ilişkide başka değişkenlerin (bu teknolojileri kullanım amacı gibi) aracı olabileceğini düşündürmektedir. Bu teknolojilere sahip olmaktan öte bunları hangi amaçlarla (sohbet, eğlence, araştırma, ödev yapma gibi) kullanıldığının araştırılması daha açıklayıcı olabilir. İnterneti kullanma süreleri açısından, günde 3 saatten fazla internet kullanan öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerine sahip olmak ve kullanmak özellikle ergenler için vazgeçilmezdir. Bu teknolojilerin kullanımını engellemek mümkün ve doğru değildir. Ergenlerin çoğu okulda yüz yüze olan ilişkilerini okul dışında bu teknolojiler üzerinden devam ettirmektedirler. Burada önemli olan, ergenlere bu teknolojileri doğru ve etkin kullanmayı öğretebilmektir. Anne, babalar ve uzmanların bu konuda yönlendirici ve destekleyici olmaları gerekmektedir. Anne ve babaların yasaklayıcı ve sınırlayıcı olmaksızın, bu teknolojilerin kullanımını, tehlikelerini konuşmak ve

yönlendirme yapımlarının daha etkili olacağı düşünülmektedir. Bunun için öncelikle ailelere, bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı, siber ortamda karşılaşabilecekleri riskler ve ne tür önlemler alabilecekleri konusunda bilgilendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Buradan hareketle öğrencilere, ailelere hatta öğretmenlere bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve etik kullanımı konusunda bilgilendirme çalışmalarının yapılmasının siber zorbalık ve mağduriyeti önleyebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y. & Erişti, B. (2011). Cyberbullying and victimization among Turkish university students. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(7), 1155-1170.
- Arıcağ O.T. (2015). *Siber Alemin Avatar Çocukları İnternet ve Gençlik İlişkinin Bugünü ve Geleceği*, Remzi Kitabevi.
- Arıcağ, O. T., Kınay, H. & Tanrıku, T. (2012). Siber zorbalık ölçeğinin ilk psikometrik bulguları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 101-114.
- Arıcağ, O. T., Tanrıku, T. & Kınay, H. (2012). Siber mağduriyet ölçeğinin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-6.
- Arıcağ, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Balkıs, M., Duru, E. & Buluş, M. (2005). Şiddete yönelik tutumların özyeterlilik, medya, şiddete yönelik inanç, arkadaş grubu ve okula bağlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 6 (2), 81-97.
- Batmaz, M. & Ayas. T. (2013) İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin psikolojik belirtilere göre sanal zorbalık düzeylerinin yordanması. *Sakarya University Journal Of Education*, 3/1. 43-53.
- Bayraktar. F. (2009). *Ergenlerin zorba ve kurban davranışlarında birey, aile, akran ve okula dair özelliklerin rolü: Bütüncül bir model önerisi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bingöl, N. & Tanrıku, T. (2014) Siber zorba ve mağdur olma ile algılanan sosyal destek düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 43.
- Brewer, G. & Kerlake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in Human Behavior*, 48, 255-260.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Büyüktürk, Ş., E. Kılıç Çakmak, Ö. E. Akgün, Ş. Karadeniz & F. Demirel. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (19.baskı) Pegem Akademi, Ankara
- Cassidy, W., Jackson, M. & Brown, K. N. (2009). Sticks and stones can break my bones, but how can pixels hurt me? Students' experiences with cyber- bullying. *School Psychology International*, 30 (4), 383-402.
- Dehue, F., Bolman, C., & Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11, 217-223.
- Erdur Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlations to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12 (1), 109-125.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). Emotional and psychological consequences. *Cyberbullying Research Summary*. www.cyberbullying.us
- Hinduja & Patchin (2008). Cyberbullying: an exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
- Huang, Y., & Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26, 1581-1590.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 2.Baskı, Asil Yayıncılık.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kowalksi, R. M., & Limber, S.P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41, 522-530.
- Li, Q. (2007) New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777-1791.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psycholog International*, 27, 157-170.

- Mark, L.& Ratliffe, K.T. (2011). Cyber World: New playgrounds for bullying. *Computers in Schools, 28*, 92-116.
- Misha, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T. & Daciuk, J. (2012) Risk Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review, 34*, 63-70.
- Navarro, R., Yubero, S., Larrañaga, E., & Martínez, V. (2012). Children's cyberbullying victimization: Associations with social anxiety and social competence in a Spanish sample. *Child Indicators Research, 5*(2), 281-295.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchan, J., Calmaestra, J. & Vega, E. (2009) The emotional impact on victims of traditional bullying and cyberbullying. A study of Spanish adolescents. *Journal of Psychology, 217* (4), 197-204.
- Özbay, A. (2013). *Ergenlerde siber zorbalık, siber mağduriyet, Aleksitimi ve öfke ifade etme biçimleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Özel, S. (2013). *Lise öğrencileri arasında siber zorbalık, siber mağduriyet, depresyon ve benlik saygısı ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul
- Pallant, J. (2005). *SPSS Survival Manual: A step by step guide to data analysis using SPSS*. Allen & Unwin Publication, Sydney.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2012). Cyberbullying: An update and synthesis of the research. In J. Patchin & S. Hinduja (Eds.), *Cyberbullying prevention and response: Expert perspectives* (pp. 13-35). New York: Routledge.
- Sarak, Ö. (2012). *Lise Öğrencilerinde sanal Zorbalık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Schenk, A. M. & Fremouw, W. J. (2012) Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *Journal of School Violence, 11* (1), 21-37.
- Schneider, S.K., O'Donnell L., Stueve A., & Coulter R. W. S. (2012). Cyberbullying, school bullying and psychological distress: a regional census of high school students. *American Journal of Public Health, 102* (1), 171-178.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde siber zorbalık/ siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Shemesh, D.O., Heiman, T.& Eden, S. (2012). Cyberbullying victimisation in adolescence: relationships with loneliness and depressive mood. *Emotional and Behavioural Difficulties, 17*, 361-374.
- Slonje, R., Smith, P.K. & Frisen, A. (2012). Processes of cyberbullying and feelings of remorse by bullies: A pilot study. *European Journal Of Developmental Psychology, 9* (2), 244-259.
- Slonje, R. & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology, 49*, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49* (4), 376-385.
- Topçu, Ç., Yıldırım, A. & Erdur-Baker, Ö. (2013). Cyberbullying @ schools: What do Turkish Adolescents think?. *Int J Adv Counselling, 35*, 139-151.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) (2015). Hane Halkı Bilişim Teknolojileri kullanım Araştırması. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660>
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: *Profiles of bullies and victims*. *New Media & Society, 11*(8)
- Walrave, M., & Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children & Society, 25*, 59-72.
- Wang, J., Nansel, T. R. & Iannotti, R. J. (2011). Cyber and traditional bullying: Differential association with depression. *Journal of Adolescent Health, 48* (4), 415-417.
- Williams, K.R. & Guerra, N.G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*(6),14-21.
- Wolak, J., Mitchell, K.J.,& Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An explorations of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health, 41* (6), 51-58.
- Yaman, E. & Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(3), 819 -833.
- Ybarra, M. & Mitchell, K. (2007). Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health, 41*, 189-195.
- Ybarra, M. (2004). Linkages between depressive symptomatology and internet harassment among young regular internet users. *CyberPsychology&Behavior, 7* (2), 247-257.
- Ybarra, M. & Mitchell, K. (2004a). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry. 45* (7), 1308-1316 .

- Ybarra, M. & Mitchell, K. (2004b). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27, 319-336.
- Ybarra, M., West, M. D. & Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in internet harassment and school bullying: implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41, 42-50.